

על אהבה, השראה ויצירה: כשארס פוגש את מוזה...

סמי ארגון

במאמר זה אנסה לגעת במפגש המעניין שבין אהבה ליצירה, משודכים בידי השראה נעלמה. אנסה להראות כיצד יכולה אהבה לשמש מנוף השראה ליצירה, במרבית תחומי האמנות והחיים. אולם אתמקד בעיקר בזו הספרותית ובסופרים, ואציג גילויים מעניינים שנמצאו בבדיקת הקשר בין סופרות וסופרים אחדים ויצירותיהם לבין אהובותיהם ואהובן.

“אומרים יש אהבה בעולם/ מה זאת אהבה?” קווים לדמותה ולדמותה של ההתאהבות

שאלתו זו של ביאליק איננה שאלת תם. זו יכולה להיות תהייה פילוסופית עמוקה, ואפשר לראותה כפילו-רליגיוזית כמגע ידו של אלוהים או כניסוחו של בוכר, “האהוב מפגיש את האלוהים והעולם יחדיו”; אפשר לראותה פיוטית כמעין שופע של רגשות ותחושות; ואפשר לראותה מדעית כמסטרס וג'ונסון ואחרים, או ללכת בעקבות הפסיכולוג סטרנברג ומודל משולש האהבה שלו, לפיו יש לה שלושה מרכיבים: אינטימיות, תשוקה ומחויבות. על כל פנים, מבחינת הקיום הוויטלי אהבה היא צורך, צורך בסיסי ומרכזי כאוויר לנשימה וכמזון לגוף. לא פחות מכך, כפי שהוכיחו קופיפוני הרלו שנקשרו לבובת האם הרכה, המעניקה אהבה, ולא לזו המיניקה. ואולי אף יותר, כפי שהוכיח מותם ללא עת של התינוקות בניסוי של פרידריך השני, במאה השלוש עשרה, שרצה לבדוק את התפתחות השפה, ודאג לכל צרכיהם, מלבד... אהבת אם (למפרט, 2007). אין כל ספק, האהבה היא קריטית בגילים המוקדמים וחיונית בכל גיל. חשוב להיות נאהב וגם לאהוב. כשהיא מתממשת קיים צורך עז לממשה באופן פיזי, כמו גם לבטאה בדרכים שונות.

אך אם נתעלם מסוגי האהבה השונים, כמו אהבת אם, אהבה אפלטונית וכו', ונדבר על האהבה הרומנטית, הרי שהיא מעבר לצורך קיומי, היא מעיין הרגשות והחווים. כמו גם התשוקה והגעגועים, שהרי שני מלווי של ארוס (בנה של אפרודיטה) הם הימרוס (תשוקה) ופוטוס (געגוע). לרוב, ראשיתה של האהבה בתאהב, המתרחשת לעתים כמו בהבזק של התגלות, כראייתם של רומנטיקנים; אף שלפעמים קודמת לה מוכנות נפשית, איזו צפייה לכך, אין צופים את בואה. אך כשהיא נולדת על מרבד פרומוני, כסברה הרווחת, עם מראה חיצוני ואופי מועדפים וכן השלכה של דמויות ילדות אהובות, היא מלווה בהורמוני מין ואהבה ונטענת בהם. די להזכיר את הדופמין ואחרים המלבים את ההתרגשות הפיזית (פרפרים בבטן); הסרוטונין והאנדורפינים (שמכונים מפתחות לגן עדן) הגורמים לאופוריה, היקסמות, אידאליזציה של האהוב וגעגועים אליו. כל אלה, יחד עם האוקסיטוצין המופרש בעת קיום יחסי מין, אחראים על הידוק הקשר הרגשי ושימורו. זו האהבה השלמה, הממושכת לעתים, על שלושת מרכיביה. ההתאהבות לעומתה, הכוללת בדרך כלל רק את שני המרכיבים הראשונים, היא יחסית קצרת טווח, אך עוצמתה כבירה. זהו מצב המאופיין ביתר שאת באותם ייסורי אהבה ידועים כמו מצבי רוח משתנים, כאבי הגעגוע והקנאה וכו' שהקסימה מתמיד בני אדם ובייחוד צעירים ואמנים. כל התאהבות חדשה כמוה כלידה חדשה, או כדברי היינה, “היא סיפור עתיק הנשאר תמיד חדש”. אכן, לכל אחת יש טביעת אצבע משלה, ייחוד ומיוחדות, כך שכל התאהבות יכולה להעניק השראה מקורית,

הקדמה

אם ארוס, אל האהבה והתשוקה היווני, יעלה להר פרנסוס, הר ההשראה, ויפקוד את המשכן שמעל, לבטח יפגוש שם את אחת המוזות השוכנות שם: אלה האלות הממונות על ששת האמנויות והמדעים, בנותיהם של זאוס ואלת הזיכרון. מה ייוולד ממפגש זה? אולי תלוי במי מן המוזות ירצה לפגוש הנער היפה והרך, השוזר לראשו זר של שושנים. אם למשל, משורר הוא בנשמתו, לבטח יעדיף לפגוש את המוזה האחראית על שירת האהבה. אם אמן אחר הוא, מוצע לו לפגוש את המוזה הראשית במשכן. אך יהיו אשר יהיו תכונותיו של ארוס זה, בכל מקרה תואצל עליו רוח השראה עם עלייתו שמה, והוא יוכל ליצור יצירה אמנותית כלשהי. מפגש דמיוני זה של דמויות מיתולוגיות, אינו רחוק ממצאות אנושית, שהרי האלים הם בני דמותם של בני אנוש ותכונותיהם הן תמונת מראה. ואכן, כשמתעוררת אהבה בעולמו של אדם, דומה שהוא הופך להיות אמן; ואישה, “אישה מאוהבת הופכת לקוסמת”, כלשונו של הסופר ההונגרי מאראי (האמיתית, 168). אכן, מושאי האהבה הם מקור השראה, אולם ברגיל השראה אינה עניין של מה בכך. זהו נושא שראוי למאמר נפרד, אך נוכל רק לציין כי אינו קל להשגה. הוא תלוי בגורמים רבים, חלקם עלומים אולי, או כדברי גרשווין, “לעולם אל תסמוך על השראה, כשאנו זקוקים לה ביותר לעולם לא תבוא”. מכל מקום, לרוב מושאי אהבה מועצמיים ויש דחף חזק לפארם, להדרם, אולי להנציח אותם או את האהבה. שהרי אחת ממטרותיו של ארוס, אליבא דסוקרטס, היא לנצח את הזמן, את המוות. מכל מקום, דחף זה יכול לבוא לידי ביטוי בדיבור, במילה, בתו מוזיקלי, בפסל, בציור או אף בהיכל. כך לדוגמה, הראו מבקרי אמנות כי לא' וויאר, אחד מגדולי הציירים הצרפתיים שחי בסוף המאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים, היו שלוש מוזות לעבודותיו, ששתיים מהן היו לאהובותיו במשך שנים (בראון, 2012). או למשל, יצירת המופת הארכיטקטונית, הטאג' מהאל, שהקים המלך הודי מהעיר אגרה לזכר אשתו היפהפייה שמתה בדמי ימיה, מסמלת את האהבה - אהבתם. טאגורי כינה אהבה זאת “דמעה על פני הנצח”, והיא שימשה השראה בלתי ישירה לפואמה המיתית שלו “מתת אוהב”. יש וודאי שפע של דוגמאות נוספות להשראה עקיפה כזו, כמו ספרה של י' אדוריאן **אהבה אקסלוסיבית** (2011), שנכתב בהשראת אהבתם של זוג סביה שהתאבדו. כזה הוא גם ספרה של ד' עומר **לאהוב עד מוות** (1980), על אהבתם של זוהרה ושמוליק שנהרגו במלחמת השחרור. אך המאמר יתמקד בהשראה ישירה; כאמור, יש דרכי ביטוי רבות ונוספות, אך אנו נתייחס בעיקר לאמנות הכתיבה, אולי ברוח שורתו של המשורר אלי נצר: “המילים התנועות באהבתך / נחות להיות שירה”. יש רגשות אחרים שמהווים מנוף ליצירה כמו שנאה, אכזבה ועוד, אך אנו נתייחס לעצמתה היצירתית של ההתאהבות ושל האהבה, על שפע רגשותיהן.

האיטלקית ב-1918. היא מתגלמת בסיפור בשם Luz, וכן כקתרין, אחות בריטית ואשת הגיבור **בהקץ לנשק**. פרשה זו הרשימה גם סופרים אחרים, והייתה השראה לרומן הביוגרפי המינגווי **באהבה ומלחמה**, המבוסס בחלקו על יומן זיכרונותיה של אגנס. אך יותר מכול, היו ארבע נשותיו של המינגווי מקור השראה בלתי נדלה ליצירותיו (ברניס, 1998).

את אשתו הראשונה, האדלי ריצ'רדסון, הכיר בגיל עשרים, בעודו מפרסם סיפורים ושירי אהבה ראשונים. אהבת הבוסר שלהם מתוארת לרוחב ספרו האוטוביוגרפי חגיגה נודדת שפורסם לאחר מותו. פרשת אהבתם הונצחה גם בספרה של פ' מקלין *The Paris Wife*. באמצע שנות העשרים, נסע עם האדלי לפמפלונה, ספרד, ושם עם אשתו השנייה פאולין פיפר, עיתונאית אמריקאית. או אז פרסם את **זרח השמש**, שגיבורתו אשלי ברט, ליידי אנגלייה, אישה משוחררת, מושא אהבתו של המספר האימפוטנטי, היא בת דמותן של אחת משתי נשותיו האלה. על כל פנים, צירי הלידה, למשל, שעברה אשתו השנייה, היוו השראה לצירי הלידה של קתרין **מהקץ לנשק**. בת דמותה הספרותית של אגנס, כאמור. בשנת 1932, במסעותיו בקניה, התאהב המינגווי ביפהפייה אמריקאית, ופרסם בהשראתה את **שלגי קלימנג'רו**, הגבעות הירוקות של אפריקה ועוד. בעת שסיקר את מלחמת האזרחים בספרד, הכיר את אשתו הבאה מרתה גלהורן, סופרת ועיתונאית מוכשרת. בהשראתה כתב את הרומן **למי צלצלו הפעמונים**. בו מתאהב ג'ורדן האמריקאי במריה היפה. ספר שבפתחו כתב, "To Marta Gellhorn", ב-1940 נשאה לאישה, והתגרש ממנה לאחר ארבע שנים פרועות, כטענתה, אך רוויות בהפריה הדדית במסעי עיתונות שופעי סיפורים. לאחר מכן נשא את מרי ולש, אף היא עיתונאית, בנסיעתם לוונציה, בהיותו בן חמישים, מתאהב המינגווי באדריאנה, צעירה מקומית בת תשע עשרה, ששימשה השראה לרומן **מעבר לנהר**

ורעננה ולעצב באוהב מוטיבציה לבטאה בכל דרך. מאחרון פתקי האהבה של נערים ונערות ועד מכתבי האהבה החמים שנכתבו, כי "במכתבים יסללו האוהבים דרכם", כותב אובידיוס **באמנות האהבה** שלו. "את הנושא התמידי של הגיגי. כל רגע מפרידני יותר מעליך, וכל רגע אני מוצא בלבי פחות כוח לשאת את סבל הפרידה", כך כתב נפוליון, לפחות אליבא דקניון בספרו **ג'וזפין רעיית הקיסר** (עמ' 193). חזה רק משפט אחד מתוך שפע המכתבים ששלח המצביא משדות הקרב שלו, כפי שפורסמו לימים בצרפת. מכתבי אהבה של חיילים ושל גנרלים כאחד נשלחו משדות הקטל מתמיד, ולא רק משם. עשרים ואחד מכתבי אהבה שלחה חבצלת האנונימית לפנחס שדה במשך שתי שנות אהבתם. מכתבים שנכתבו, לדברי שדה, "ללא כוונה ספרותית אך מתוך החיים, ובעיניי אין חציצה בין החיים והיצירה הספרותית" (התמסרות, הקדמה); ולא היו רק כותבים אנונימיים. פרויד, לדוגמה, שלח לאהובתו - אשתו לעתיד, מרתה, שפע מכתבי אהבה לזהטים במשך ארבע שנות אירוסים. אך לא רק במכתבים ידברו האוהבים, אלא בכל תחומי האמנות. "האמנות, כאמרות", כתבה הסופרת גילה גורי, "מקורה באהבה". אנו נגלוש עתה לאמנות הכתיבה של רומן, סיפור ושיר היונקת ממנה.

רומן של רומן: על סופרים ואהובותיהם

ארנסט המינגווי:

סקוט פיצ'רלד אמר על המינגווי חברו, שכל אימת שהוא החל לכתוב רומן חדש, היה נזקק לאישה אחרת. ואכן, אם נסקור את הרומנים שניהל והרומנים שכתב, נגלה כי יש סמיכות מעניינת ביניהם. כמעט כל רומן נכתב בהשראת אישה, שאת בת דמותה נמצא ברומן. החל אולי באחד מסיפוריו הראשונים שנקרא "סיפור קצר מאוד", יצירה קצרה ומרירה בת שש פסקאות, פרי אהבתו הראשונה והמאכזבת לאגנס פון קורווסקי, אחות אמריקאית שטיפלה בו כשנפצע בחזית

כפני ילדיו. בהקדשה ל**סוף דבר** כתב יעקב שבתאי: "הספר הזה הוא של עדנה". ואולי לא לחינם. בספרה הסמי-אוטוביוגרפי של עדנה אשתו **והרי את...** היא מתארת שיחות שניהל עמה יעקב בקשר להתלבטותיו בעת כתיבת הספר, שהתפרסם לאחר מותו. עם זאת, יש רגליים לסברה כי את ההשראה לרומן הראשון שלו **זיכרון דברים**, קיבל מרומן אהבה ידוע שלו לאהובה מחוץ למסגרת הנישואים.

ספרות ומשורות אחדות

והיו כמובן גם יצירות מבריקות שהקדישו יצירתן לאהובן או כתבו אתם. כך למשל, מוראל ברברי, מרצה לפילוסופיה שאת ספרה **אלגנטיות של קיפוד**, על קשרי חיבה מיוחדים בין ילדה מחוננת לשוערת ביתה ודיירי יפני, הקדישה ל"סטפן, שאתו כתבתי את הספר". או קתרין מנספילד שהקדישה את ספרה **מסיבת גן** לג'ון מידלטון, מבקר ספרות, שהיה מאהבה ולא לאחד משני בעליה. סיפור אהבתה העקר של לאה גולדברג למשורר א' בן-יצחק היווה השראה והוא נושא ספרה **פגישה עם משורר**, אהבה מיוחדת שעליה היא כותבת ביומנה: "הייתה זו האהבה האמתית שנתנה לי כל מה שיכולה לתת אהבה ללא מגע ותשוקה". גם חלק משירי אהבה של רחל המשוררת, קיבלו השראתם מהקשר הרומנטי שהתרקם בינה לבין מי שהיה לימים הנשיא השלישי, זלמן שזר. היה זה קשר מייסר לאהוב נשוי, שהטעין לא מעט שירי קנאה כמו "אשתו" ו"בתו", שירי געגוע ותשוקה כמו "התשמע קולי" ו"כן לו היה לי", אך הניב גם כמה משירי אהבה היפים ביותר שנכתבו בעברית.

סיכום

באחת מהברקותיו, אומר ע' עוז, "שיר הוא סטוץ, סיפור קצר זו התאהבות ורומן זה חיי נישואים". מעבר לאמרה קלילה זו, ניסה המאמר להצביע על הקשר האפשרי, המורכב, שבין התאהבות ואהבה ליצירה ספרותית. כוחה וטיבה של יצירה טמונים ביחסי אנוש, ונראה כי גם רוח ההשראה מרחפת שם. לעתים קודמת אהבה הן להשראה והן ליצירה, או כדברי אבות ישורון, "יוצר, קודם יצירה חייב להתאהב בחומר". יש שזוכים בה, בכישרון היצירה, כמתת אל או מן ההפקר, אך כדי להגיע אליה אולי יש צורך לטפס על ההר שהזכרנו. אין ספק כי ההתאהבות בעצמתה הדינמית מעניקה רוח גבית של השראה ליצירה, גם אם זמנית וקצרת מועד; אין ספק כי גם האהבה המיושבת יותר, מהווה קרקע פורייה ומפרה. אך, אף שזמנה בלתי מוגבל היא אינה נצחית. עם זאת, ניכר כי היצירות והטובות שביניהן - שנכתבו בהשראה זו או אחרת - יש בהן ממד נצחי. **כה אמר זרתוסטרה**, שכתב ניטשה המאוהב בעקבות סירוהו של לו סלומה האינטלקטואלית להינשא לו, היא לבטח בין הידועות שבהן. אפשר שניטשה היה מתנחם בדברי שפינוזה, הקולגה, שציין, "שום אהבה, חוץ מאהבה אינטלקטואלית, אינה נצחית". אך אין ספק שרוב ההדיוטות, כמו רוב היוצרים, יעדיפו ודאי להתנחם בחיק האהבה החמים, או ההתאהבות, לנוחם לבם.

מקורות

ברדרס, ג. (1983). **מה שכל אישה צריכה לדעת על גברים**, תל אביב: הוצאת זמורה-ביתן-מודן.

בראון, ס. (2012). "אדוארד וויאר: צייר והמחזות שלו", מאמר בקטלוג התערוכה, המוזאון היהודי בניו יורק.

חבצלת. (1973). **התמסרות**, תל אביב: הוצאת צ'ריקובר.

למפרט, ע. (2007). **נפש עירומה**, תל אביב: הוצאת ידיעות אחרונות.

Bernice, K. (1998). *The Hemingway women*. New York: Norton.

* מוקדש לכל מי שמהווה השראה לזולתו, וכן לזכרה של מרתה גלרוהן, שהייתה לי הזכות להכירה באחד מביקוריה בארץ.

ו"אל בין העצים", סיפור אהבה בין קולונל אמריקאי מבוגר ליפהייה איטלקית צעירה, עם הקבלה ברורה ליחסיו האבהיים כביכול של הסופר לאדריאנו. לסיום, יש לציין כי בכתביו לא נעדרת גם אהבה עצמית גדולה הנוטעה לבטח בביוגרפיה שלו. זאת משום שבכל ספריו מככבות דמויות גבריות, החל אולי בהנרי **בהקץ לנשק** ועד הזקן שבספר **הזקן היום**, שהיו בני דמותו הססגונית, חובקת נשים כרונית, עם צורך בלתי נלאה להוכיח גבריות ארוטית וחזקה.

יוצרים נוספים:

והיו כמובן יוצרים אחרים שמכורים לנשים. די אם נפתח ונזכיר את שאול טשרניחוסקי, שהיה ידוע כמי שסגד לטבע ולאהובותיו, שבהשראת אחת מהן כתב את השיר שהולחן "את אינך יודעת / מה מאוד יפופית". "תמיד יש מישהי. אני לא יכול בלי נשים. זקוק להן כמו סם חיים". הודה גדעון תלפז פעם בידועות אחרונות, בתגובה לטענתה של ת' אברמסון, אחת מאהובותיו. בריאיון שנתנה ב-1990 בעת ביקורה בארץ, מחתה: "אני נתתי את החוויות והוא לקח לעצמו את תהילת הכתיבה". ואכן, סיפור ילדותה הונצח למעשה על ידו בסיפורו הידוע ביותר "מי ורדים מפורט סעיד", שעובד לסרט. בעצה שנידב שבסיס זינגר לאחיינו אמו: "אם רצונך להצליח כסופר יצירתי, מצא לך פילגש, רצוי אחת שגרה בעליית גג. ההתעמלות הכרוכה בטיפוס במדרגות, והשקרים שתצטרך לספר לזוגתך בבואך הביתה - ישמרו על כושרך ולא יניחו לך להיתקע בשגרה". ואולי אין זו סתם עצה, אם ניזכר שנתנה...חתן פרס נובל. אך אם נרצין קמעא, נציין כי גברים נוטים להתאהב ביתר קלות ומהירות, אליבא דברדרס (1983). מחקריה מראים כי מעל 75% מהם כמהים ומשתוקקים לחום, חיבה ואהבה. גם נשים כמובן, אף שנדרש להן יותר זמן כדי להתאהב. עם זאת, יש גם נשים פוליאמוריות ודי אם נציין כי מרתה גלרוהן, לדוגמה, הייתה נשואה פעמיים, והיו לה אינספור מאהבים, שאפשר כי היו מנוף השראה לספריה ולפעילותה העיתונאית, שלימים הוענקה לה הכרה בפרס לעיתונות.

אך יש גם אהבה אחת, לאדם אחד, שיכולה להשרות ולאכלס סדרה של רומנים. כך למשל סקוט פיצ'רלד מיוזענו, שכמו הסתפק באישה אחת, בניגוד מוחלט לידידו המינגווי. הרומן הראשון שלו **הצד הזה של גן העדן**, נכתב בהיותו בן עשרים כאמצעי חיזור אחר זלדה שייר היפהייה. היא הייתה לאשת חייו לאחר פרסום הספר, ואתה ניהל חיי חברה סוערים והדוקים, מפריס ועד רומא ואמריקה, מהולה בכתיבה, עד שהעיר פעם: "לפעמים איני יודע אם זלדה ואני אמיתיים, או שמה דמויות באחד הרומנים שלי". ואכן, בהקדשה לרומן הידוע שלו **גטסי בוגדול**, הוא כותב "Once again to Zelda", ודומה כי לא פסקה לככב בספריו גם כשחלתה במחלת נפש בשנות השלושים. זאת מכיוון שספרו **ענוג הוא הליל** שנכתב באותן שנים, מספר על דיק ואשתו הסכיזופרנית - ספר שמבטא ודאי את כאבו האישי, הבין-זוגי.

שותפיות:

יש גם אהבות שמושאייהן מפרות ומזינות זו את זו. כמו פרשת אהבתם הרומנטית של המשורר רוברט בראונינג ואשתו המשוררת אליזבת ברט, שהניבו מצדה את ארבעים וארבע **הסונטות מן הפורטוגלית**, שנכתבו בסתר כיומן אינטימי ללא כוונת פרסום, והיו מיועדות בעצם לבעלה שכינה אותה "הפורטוגלית הקטנה שלי". בתחילה, בסונטה מספר 13, היא שואלת: "כלום רצונך כי במילים אצק/ אהבתי לך או כי לפיך/ בין משבי רוח לך אויטיט...?", וממש בסונטה האחרונה היא מציעה-משיבה: "בשם אהבתנו-זאת קח עתה/ כשי תגמול את גדולי שירי". נראה כי סונטות אהבה אלה הביאו להחלמתה, וניכר כי ההשראה הייתה הדדית. שכן, עשור שנים לאחר היכרותם, מפרסם בראונינג את ספרו **אנשים ונשים** שנכתב בהשראתה והוקדש לה. כלום אין שירו "אישה יפה" באוסף שיריו (1949) נכתב לבטח בהשראת יופייה? בהקשר ההדדיות, ראוי להזכיר את טום וייטס, מוזיקאי אמריקאי מחונן, המקליט שירי אהבה וחיים, בייחוד משנות השמונים לאחר שהתחתן עם קתלין ברנן שנעשתה שותפתו לכתיבה. "זה עסק של אבא ואימא" התבטא פעם